

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕЇ РІВНОСТІ В ПРАВІ

БОКАЛО Наталія Іванівна - здобувач кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ

УДК 340.12

Стаття посвячена філософсько-правовому дослідженню ідеї рівності в праві, розглядаючи основні філософсько-правові підходи до правового розуміння. Комплексний підхід до типології правового розуміння дозволяє прослідкувати розвиток ідеї рівності в класичному (естественно-правовому і позитивістському) і посткласичному (інтегративному і постмодерністському) правовому розумінні.

Ключові слова: *рівність, правовий розуміння, типи правового розуміння.*

Постановка проблеми

Сьогодні розповсюдженою є думка, що сучасне суспільство вислизає від визначення в будь-якому дискурсі, в тому числі і філософсько-правовому. Рефлексія з приводу цієї ситуації проблематизує самі підстави, на яких розвивалася європейська цивілізація, що породила настільки значимий для розвитку і збереження індивідуальної свободи феномен, як правове суспільство. По суті, мова йде про проблематичність збереження не тільки внутрішньої правової, а й загальної раціональності Нового часу як такої. Дискусії про право, що сформували цю раціональність протягом століть, до кінця ХХ ст. стали однією з центральних проблем у дискусіях про майбутнє. [5, 2-3] Таким чином, філософсько-правова рефлексія щодо ідеї рівності в праві зобов'язує звернутися до порівняння з традиційною, класичною філософією права минулих епох, так і до питання формування традиції права, до питання природи права.

Стан дослідження

Деяким аспектам розгляду методологічних проблем дослідження ідеї рівності в праві присвячені роботи таких українських і російських вчених, як-от: Гришук О.В., Кислов А.Г., Лапаєва В.В., Нерсисянц В.С., Поляков А.В., Пономарев А.М., Рабинович П.М., Рузавин Г.И., Светлов В.А., Скоробагатов А.В., Тимошина О., Токарська А.С., Федотова В. та ін.

Метою даної статті є розгляд методологічних проблем дослідження ідеї рівності в праві.

Виклад основного матеріалу дослідження

Методологія дослідження ідеї рівності в праві визначається світоглядними принципами і ціннісними орієнтаціями дослідника, передбачає інтеграцію різних методів, прийомів, способів, принципів, цілей і завдань пізнавального процесу. [7, 23] При цьому наукове дослідження має справу не з ізольованими проблемами, а з певною їх системою. Тому для ефективного дослідження ідеї рівності в праві необхідно дотримуватися порядку у висуненні і вирішенні проблем, виділених із загальної системи, що складає стратегію або загальний напрям дослідження. [6, 43] Це передбачає єдність методологічних основ вирішення наукових проблем.

Однак у сучасній методології соціального пізнання виявляються дві конфронтуючі позиції: догматична (проявляється в

єдності розуміння істини, необхідності її пошуку і дотримання) та плюралістична (проявляється в заперечуванні істини або тлумачення її дуже розпливчасто). Тому слід поєднати регулятивне значення класики, орієнтоване на об'єктивне пізнання рівності у праві, з неklasичним і постнеklasичним розумінням різноманіття підходів до рівності в праві.

Крім того, суттєвою перешкодою на шляху дослідження ідеї рівності в праві є методологічна альтернативність різних філософсько-правових підходів до розуміння права, що проявляється в багатоманітності праворозуміння. Тому методологію дослідження ідеї рівності в праві видається за необхідне пов'язати з методологією праворозуміння у філософії права. При цьому слід зауважити, що загальною для всього дослідження методологічною установкою є дотримання принципу додатковості, інтерпретованого як визнання неможливості повного дослідження ідеї рівності в праві лише в межах однієї парадигми.

На думку В.В. Лапаєвої, питання про зміст правового принципу формальної рівності останнім часом набув помітної актуальності у зв'язку з дискусіями про типи праворозуміння. Слід погодитись, що формальна рівність є невід'ємною ознакою права, яка тією чи іншою мірою властива всім основним типам праворозуміння. Так, легізм визнає рівність суб'єктів права перед законом і судом. В основі системи природних прав людини лежить уявлення про те, що люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Усі серйозні концепції соціологічного та антропологічного праворозуміння також включають у свої теоретичні конструкції принцип рівності (наприклад, у вигляді визнання збалансованого імперативно-атрибутивного характеру тієї фактичної норми або того психічного переживання, які трактуються як право).[2].

На думку О. Тимошиної, відмінності у стилях філософсько-правового мислення виявляються при відповіді на запитання про те, якою має бути сучасна правова теорія, щоб з очевидністю засвідчити про свій «науковий» характер. Відповідь, на її думку, полягатиме в тому, що кожна з пра-

вових концепцій є лише однією з можливих (конкуруючих) інтерпретацій правової реальності, що постійно уточнюється і є відкритою для критики. Вчена підтримує існуванням двох різних «стилів» філософсько-правового мислення, які можуть бути позначені відповідно як класичний і посткласичний (неklasичний). «Принципова можливість використання в соціально-гуманітарних науках періодизації, розробленої щодо історії природознавства, має під собою фундаментальні культурологічні підстави. У сучасному наукознавстві наука розглядається як соціокультурне явище, що історично розвивається, динаміка якого визначається не тільки внутрішньонауковими факторами, а й фундаментальними цінностями культури відповідної історичної епохи, які задають підстави легітимації знання як наукового»[9].

Підтримуючи комплексний підхід до типології праворозуміння, слід виділити такі критерії типології праворозуміння як загальнонаукова парадигма епохи, філософська доктрина та юридичний світогляд суб'єкта праворозуміння, а також методи аналізу феномена права. Така типологія дозволяє виділити основні підходи до праворозуміння: класичне праворозуміння та посткласичне праворозуміння. [8, 19] Представники класичного праворозуміння намагаються пізнати і пояснити право за допомогою однієї теорії, яку вони визнають єдино правильною. Представники посткласичного праворозуміння сприймають право як багатовимірне явище, яке неможливо дослідити і пізнати лише за допомогою одної теорії права, а застосовується синтез методологій кількох класичних теорій праворозуміння, а також звернення до філософії та інших гуманітарних наук дозволяє зрозуміти глибинну сутність права.

Слід погодитись, що для характеристики класичного стилю філософсько-правового мислення найбільш репрезентативними є юснатуралізм і юридичний позитивізм. «Кожен із цих типів праворозуміння відображає парадигмальні особливості сучасного йому наукового знання і, незважаючи на ідейну протилежність, їх об'єднують загальні епістемологічні, онтологічні й аксіологіч-

ні установки, що сформували типові уявлення про правову реальність та є вираженням класичного стилю філософсько-правового мислення» [9].

До природно-правового праворозуміння належать концепції і уявлення про право, які проводять межу між природним і позитивним правом, вважаючи перше існуючим незалежно від держави, суспільства і свідомості людини. При цьому природне право як безумовна цінність протиставляється недосконалому позитивному праву. Як явище ідеальне і абсолютне, природне право визнається постійним і незмінним.

Природно-правовий тип праворозуміння представлений світським та релігійним праворозумінням. Релігійне праворозуміння, характерне, перш за все, для періоду Середньовіччя, але визнане окремими мислителями Нового і Новітнього часу. Світське праворозуміння включає в себе:

- античне ототожнення природного права з розумними законами природи, яким підкоряється все живе;
- індивідуалістична інтерпретація природного права, ототожнення природного права з правами і свободами людини, які безпосередньо впливають з її природи, характерна для Нового часу;
- сприйняття природного права в ХХ ст. як правового ідеалу, на який необхідно рівнятися позитивному праву [8, 20].

До позитивістського праворозуміння відносяться ідеї та теорії, які засновані на філософсько-позитивістській парадигмі, згідно з якою емпіричний досвід є фундаментом наукового знання, а теорії лише впорядковують факти. Виділяють такі концепції позитивістського праворозуміння: легізм; соціологічне праворозуміння; історична школа права; психологічне праворозуміння; матеріалістична теорія права.

На думку А.В. Полякова, жодна з класичних концепцій праворозуміння не була самодостатньою, тобто здатною, виходячи з власного теоретичного потенціалу, відповідати на всі питання правової науки, що стрімко розвивається. Класичні теорії будувалися на протиставленні і взаємному запереченні (етатизм формується як опозиція юснатуралізму, соціологічний підхід - як опозиція

етатизму, нарешті, і етатизм, і соціологізм, у їх класичному варіанті засновані на філософії позитивізму, усвідомлюють себе як протилежність юснатуралізму). «У той же час ці теорії потребували одна одної, оскільки кожна з них «діяла» у своїй обмеженій області і вирішувала обмежені теоретико-правові завдання. Так, юснатуралізм обґрунтовував абсолютну цінність природного права, не беручи до уваги конкретний соціокультурний контекст, у якому функціонує право позитивне. Етатизм, навпаки, займався розробкою позитивного права як ієрархічно організованої, логічної системи законодавчих норм, обходячи стороною проблеми соціальної дії права і його соціальної цінності. Соціологічний підхід, на противагу етатизму приділяючи велику увагу проблемі дії права в суспільстві, звів право до системи правових відносин, не побачивши за ними їх учасників – що володіють свідомістю правових суб'єктів. Таким чином, розвиток класичних типів праворозуміння підготувало ґрунт для їх синтезу в рамках нових, некласичних, наукових уявлень» [4, 49].

Посткласичне праворозуміння представлено двома типами: інтегративне та постмодерністське. До інтегративного праворозуміння відносяться теорії, які характеризуються прагненням об'єднати (інтегрувати) в рамках однієї правової теорії розроблені в класичних типах праворозуміння особливі аспекти буття права - ціннісний (природно-правова теорія), нормативний (юридичний позитивізм), соціальний (соціологічне праворозуміння), або об'єднати методологію кількох класичних теорій для вивчення феномена права під всієї його багатогранності. До інтегративного типу праворозуміння відносять: інтегративну юриспруденцію (Дж. Холл, Г. Дж. Берман), реалістичні теорії права (К. Левеллін, Дж. Френк, К. Олівекроном), школу критичних правових досліджень (Р. Ангер, М. Келман), економічну теорію права Р. Познера[9].

На думку В.В. Лапаєвої, якщо ж говорити про інтегративне розуміння права з наукової точки зору, то треба вести мову про такий підхід до права, в рамках якого різні визначення права, що розвиваються у руслі різних типів праворозуміння, постали

б як прояви єдиної правової сутності, що розкривають різноманіття аспектів єдиного загального поняття права. Саме такою концептуальною основою, на якій можна об'єднати пізнавальні потенціали різних підходів до права, може стати розроблена В.С. Нерсесянцем лібертарна концепція праворозуміння. Згідно з цією теорією сутнісною ознакою права є формальна рівність, що дозволяє уникнути суперечностей між різними концепціями праворозуміння. З позицій даного критерію як позитивне право (у трактуванні легістів), так і природне право (у трактуванні юснатуралістів) є правом тією мірою, якою вони відповідають критеріям правової закону. Аналогічним чином і « живе право », і « соціальне право », і порядок суспільних відносин, і психічні переживання імперативно - атрибутивного характеру є правом лише тому, що відповідають принципу формальної рівності [2].

При такому підході формальна права рівність трактується В.С. Нерсесянцем як триєдність таких внутрішньо взаємозалежних компонентів, як рівна міра, свобода і справедливість. Право, писав він, це рівна міра свободи, оскільки своїм загальним масштабом і рівною мірою право вимірює свободу в людських взаєминах, а також справедливість, оскільки право зважає на єдиних вагах і оцінює фактичне різноманіття партикулярних відносин « формально рівним, а тому й однаково справедливим для всіх правовим мірилом ». [3, 37-47]

Соціокультурний аспект епохи постмодерну характеризується множинністю негарантованих суверенних волей, у різнохарактерних взаємодіях яких визначаються і перевизначаються права учасників суспільних відносин та стан соціуму, який не прагне цілісності, у якому стверджується існування, яке не має визначеної основи [1, 11].

Така ситуація зумовлює дві методологічні особливості сучасного пізнання права та ідеї рівності в праві: неможливість приймати теоретичні конструкти за реальність і жити відповідно з ними та плюралізм концепцій як спосіб забезпечення різних типів або аспектів діяльності. "Всупереч класичній епістемології, істина в даний час може бути витлумачена не як відтворення (зліпок)

об'єкта в знанні, а як характеристика способу діяльності з ним. Оскільки таких способів може бути багато, можливий плюралізм істин і, отже, виключається монополія на істину" [11].

Слід погодитись з А.С. Токарською, що на відміну від класичної науки, що ґрунтувалася на уявленні про сутність речей як певну абсолютну, незмінну та позасуб'єктивну даність, з якою мають узгоджуватися будь-які людські міркування та практичні дії, сучасна посткласична наука заснована на іншій парадигмі раціональності. Це проявляється в неможливості мати абсолютно незалежне від суб'єкта знання про світ, в людиномірності будь-якого виду людської діяльності, а також у тому, що сутність людини не є чимось напередзаданим та позачасовим, а створюється самою людиною в процесі її суспільно-культурної самореалізації [10, 17]. Тому разом із історичною еволюцією природи людини трансформується і ідея рівності в праві, яка переосмислюється залежно від того, наскільки вона відповідає правовій і соціальній реальності.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість стверджувати про необхідність дослідження ідеї рівності в праві, керуючись основними філософсько-правовими підходами до праворозуміння. Комплексний підхід до типології праворозуміння дозволяє простежити розвиток ідеї рівності у класичному (природно-правовому і позитивістському) та посткласичному (інтегративному та постмодерністському) праворозумінні. За природно-правового підходу дослідження ідеї рівності у праві представлене світським та релігійним праворозумінням. У межах позитивістського праворозуміння ідея рівності у праві розглядається у межах легізму, соціологічного, психологічного, матеріалістичного та історичного підходів. За інтегративного праворозуміння ідея рівності в праві досліджується в межах інтегративної юриспруденції, реалістичної, лібертарно-юридичної та інституційної теорій. У межах постмодерністського праворозуміння ідея рівності досліджується в межах комунікативного, феноменологічного, екзистенціалістського, антропологічного та ін. підходів.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена філософсько-правовому дослідженню ідеї рівності в праві керуючись основними філософсько-правовими підходами до праворозуміння. Комплексний підхід до типології праворозуміння дозволяє простежити розвиток ідеї рівності у класичному (природно-правовому і позитивістському) та посткласичному (інтегративному та постмодерністському) праворозумінні.

Література

1. Кислов А.Г. Философия права как выражение социокультурного контекста. // Философия права. – 2005, №1.
2. Лапаева В.В. Правовой принцип формального равенства: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://hse-school.ru/media/file/course_material/25.pdf
3. Нерсесянц В.С. Философия права. 2-е изд., перераб. и доп. М., 2006.
4. Поляков А.В., Тимошина Е.В. Общая теория права. Учебник. – Издательский дом С.-Петербур. гос. ун-та., 2005 г. – 472 с.
5. Пономарев А.М. Дискурсивность права: философско-методологические аспекты. Автореферат диссертации на соискание учёной степени доктора философских наук. Специальность 09.00.08 – философия науки и техники. – М: Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, 2013. – 59 с.

SUMMARY

The article is devoted to the philosophical and legal research of the idea of equality in law with the basic philosophical and legal approaches to thinking. A comprehensive approach to the typology of thinking, can trace the development of the idea of equality in the classical (natural law and positivist) and Post-classical (integrative and postmodern) thinking.

6. Рузавин Г.И. Методы научного исследования. М.: Мысль, 1975.
7. Светлов В.А. История научного метода: Учеб. пособие для вузов. М.: Академический Проект; Деловая книга, 2008.
8. Скоробагатов А.В. Современные концепции правопонимания: учебно-практическое пособие. – Казань, 2010. – 158 с.
9. Тимошина О. Стилї філософсько-правового мислення і типи праворозуміння: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-1186.html>
10. Токарська А.С. Правова комунікація в контексті посткласичного праворозуміння. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – К: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 514 с.
11. Федотова В. Классическое и неклассическое в социальном познании: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ecsocman.hse.ru/data/301/880/1231/05-Valentina_FEDOTOVA.pdf